

MEZEY KATALIN

„Legyünk hát azon, hogy jól gondolkodjunk...”

(Fejes Endre, 1923–2015)

„...Főlesküdtém igazmondó planétának, pia nélkül nem megy. Bár liter pálinkával is hazudok. Gyakorlat teszi a mestert. Ma kipróbálom bátorságomat igazat mesélni” – írja a *Szerelemről bolond éjszakán* című regényében Fejes Endre.

Nem beszélt a levegőbe, valóban ennek jegyében élte le életét: kipróbálta a bátorságát, hogy igazat meséljen. Nem akarom azt mondani, hogy ebben volt egyedülálló, de azt igen, hogy írói énjének ez a szándék volt a hajtómotorja. Ahogy Sámsonnak a rengeteg hajában, neki ebben a szándékában volt az ereje. „Mindig kettőtízre teszem a lécet, aztán átbújok az egyötven alatt” – jellemezte örök elégedetlenséggel életfogytig tartó küzdelmének eredményét.

De nem volt igaza. Az augusztus 25-én, 92 esztendőskorában elhunyt Fejes Endre, ez a sokra hivatott magyar prózaíró ott van azoknak a XX. századi íróknak a sorában, akik egyáltalán megkísérelték, hogy elmeséljék az igazat. Korai, poétikus nyelven megszólaló munkás-novelláitól legutolsó, keserű publicisztikáig minden sorában érezhető, hogy el akar mondani valamit. Valamit, ami legalább a számára fontos.

Minden irodalomnak, minden művészi alkotásnak ez a valódi tétje: vajon ami az írónak, a művésznek fontos, fontos-e az olvasó, a néző, a hallgató számára is?

Fejes Endre a hatvanas évek közepétől, attól kezdve, hogy a *Rozsdatemető* áttörte a rossz lelkiismeretű, gyanakvó politika sokféle megfontolásának és a társadalom történelmi fásultságának falát, megtapasztalhatta, hogy milyen az, ha egy íróval együtt lélegzik a közönsége. Ha mindenre kíváncsi, ami kikerül a tolla alól, ha tőle várja és el is várja tőle, hogy kipróbálja bátorságát, és igazat meséljen.

„Az ember csak egy nádszál, a természet legtörekenyebbje, hanem egy gondolkodó nádszál. Nem kell hozzá, hogy az egész mindenség felfegyverkezzék, ha el akarja tiporni...” – áll Pascal mottója a *Rozsdatemető* élén. Etikájának szikrázása feltűnést és zavart keltett. Hát kezdődhet így egy munkásregény? Semmiképpen sem. Erre addig nem volt példa a szocialista világrendben. Nem is munkásregény ez, hanem prolieregény.

– Na és? Mi van akkor? – kérdezi ma joggal, aki találkozik ezzel a hajdani kitételrel. – Csak jó legyen.

A hatvanas években azonban ez nem volt ilyen egyszerű. – Sárba taposta a munkásosztályt – hangzott fel a vád. De a regény sikerét nem lehetett megállítani, egyszerűbb volt megalkudni vele. A marxista ítések tehát a kispolgári lét kritikájaként törzskönyvezték a regényt, és mint olyan, szabad utat kapott. Szinte minden nyelvre lefordították, és mindenütt sikert aratott. Világszerte ilyen elterjedt lenne a „vegetáló kispolgári életforma”, hogy kritikáját mindenütt szívesen fogadják?

Valószínűleg nem erről volt szó, hanem az emberi törekenységről, a nádszál-létről, amelybe az úgynevezett „hábetlerizmus” is beletartozik.

Fejes Endre írói nyelve is kihívást jelentett. Legtöbbször egy beszélő közösség jellegzetes nyelvhasználata

kap széles nyilvánosságot egy-egy karakteres írói stílusban. Így volt ez az ő pattogó tómondatokban megszólaló nyelvvel is: nagy leleménnyel használta az élőbeszéd fordulatait, a népnyelv, a kocsmanyelv, az utcanyelv eredetiségéből és bőségéből jó ízléssel merített. Tömör, páncélozott írásmódját mára utolérte a köznyelv, annyira, hogy szinte meg sem találni azokat a jegyeit, amelyek annak idején Fejes prózáját annyira megkülönböztették.

Népszerűségének, aktualitásának másik titka talán, hogy meséi nagyon közel jönnek az emberhez: érzelmesek, szellemesek és megkerülhetetlenek.

„Legyünk hát azon, hogy jól gondolkodjunk: ez az erkölcsi kiindulás” – áll a már idézett Pascal-motó befejezésként. Fejes Endre életműve ennek a gondolatnak a szolgálatába szegődött. Ezért akart, ezért tudott igazat mesélni.

